

Huse fra tre tidsperioder

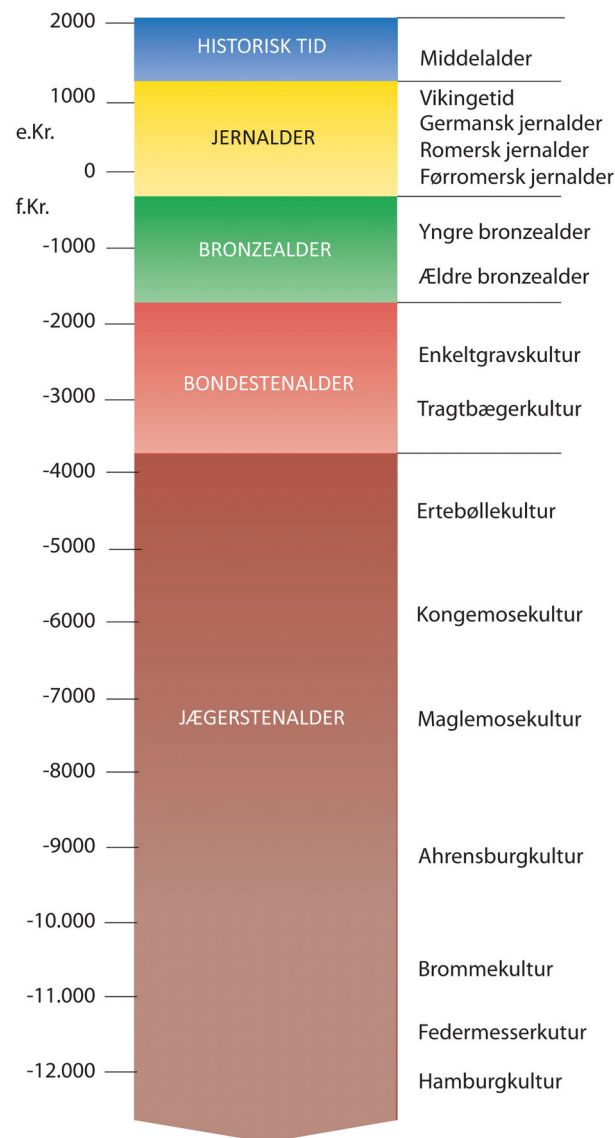
Arkæolog René Gravgaard Pedersen

Nordjyske
Museer
Vi giver historien liv

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i oldtiden	3
Undersøgelsens resultater	4
Huse	4
Kogestensgruber	6
Sammenfatning og perspektivering	6
Hvis du vil vide mere	7
Udgravningsdata	8

Indledning

Denne kulturhistoriske rapport giver et overblik over museets udgravning ÅHM7970 Tingmosevej, Valsgård, forud for byggemodning af området. Udgravningen stod på fra d. 09-01-2023 til d. 26-01-2023. Udgravningen bestod af et fundområde på 3.767 m². I fundområdet blev der registreret seks hustomter samt to mulige hustomter. Ud fra hustypologi og ¹⁴C-dateringer dateres bebyggelsen til neolitikum, yngre bronze-/jernalder og middelalder.

Undersøgelsens baggrund

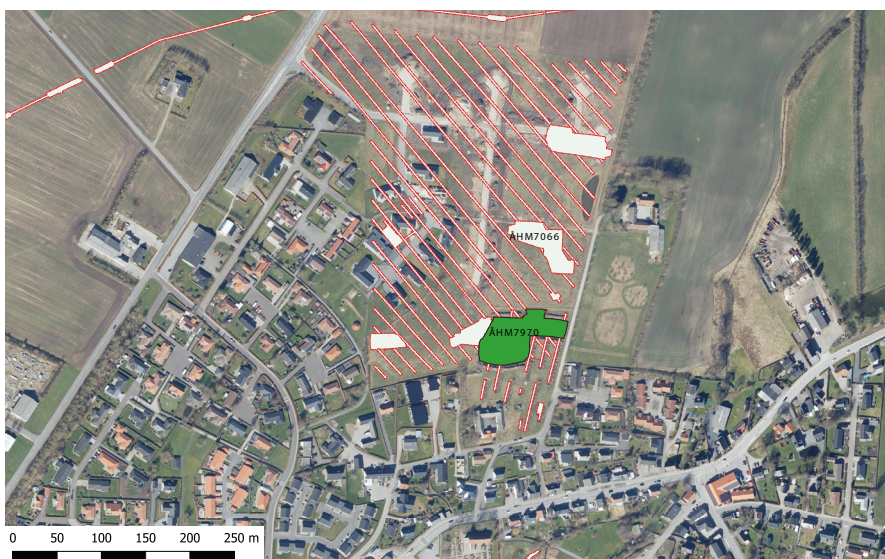
I forbindelse med byggemodning af et ca. 1,3 ha stort areal på matriklerne 5b og 7a Valsgård By, Valsgård, foretog museet en forundersøgelse af planarealet, hvor et areal på 3.767 m² blev indstillet til egentlig udgravning. Under forundersøgelsen blev Fundområde B udgravet, hvori der blev registreret en klynge dårligt bevaret stolpehuller og gruber, hvoraf der ikke kunne erkendes nogle åbenlyse konstruktioner.

Planområdet ligger på et større bakkeparti i den nordlige udkant af den historiske landsby Valsgård med den romanske kirke beliggende blot 100 m stik syd. Omtrent 50 m mod sydøst kløves landskabet af den markante dal ved Valsgård Bæk, hvis bugtede forløb ender i Mariagerfjord omtrent 2,5 km mod syd.

Terrænet i selve planområdet er relativt plant. En svag øst-vest gående sænkning centralt i området viste sig dog oprindeligt at have været væsentligt mere markant. Her må oprindeligt have ligget en lille sø/mose, som gradvis er groet til og i nyere tid yderligere blevet fyldt op med et ca. 50 cm tykt fyldlag af sand – formentlig råjord opgravet i forbindelse med opførelse af boligkvarteret lige øst for Tingmosevej.

Lokalområdet i oldtiden

Da museet i 2019 foretog undersøgelser, ÅHM7066, forud for byggemodning af marken lige nord og nordvest for det aktuelle planområde fandtes fire fundområder med rester af langhuse fra varierende perioder. Fundområderne blev udgravet senere samme år. Mod nord fandtes langhuse fra vikingetid og tidlig middelalder, og mod syd fandtes to fundområder med bebyggelsesspor fra henholdsvis bronze- og ældre jernalder. Det østligste af disse fundområder, som viste sig at rumme sporene efter et forholdsvis velbevaret langhus fra overgangen mellem ældre og yngre bronzealder, grænser op til det aktuelle planområde, og disse anlægsspor fortsatte ind på det aktuelle planområde.

Typologi

Typologi bygger på det forhold, at en form udvikler sig kontinuerligt og hver ny form fører træk med sig fra den foregående. Ved at sammenligne oldsagernes ydre egenskaber og graden af lighed og ulighed mellem dem, har man mulighed for at ordne dem i en udviklingsrække.

Oversigtskort. Det udgravede areal er vist med grøn polygon, mens de røde og hvide polygoner viser tidligere søgegrøfter og udvidelser, samt udgravninger.

Baggrund: Ortofoto 2023 © Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur.

Undersøgelsens resultater

Huse

Oversigtskort over udgravningen og de registrerede anlæg.

Baggrund: Ortofoto 2023 © Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur.

Der er registreret seks hustomter samt yderligere to mulige hustomter under udgravningen. Seks af konstruktionerne blev ^{14}C -dateret, desværre var der ikke nogen af ^{14}C -dateringerne af konstruktionerne, der var så entydige, at de alene kunne datere konstruktionerne. Derfor er det et sammenspil mellem hustypologi og ^{14}C -dateringerne, der ligger til grund for dateringerne. Seks af de otte hustomter er øst-vest orienteret, en er nord-syd orienteret, mens den sidstes orientering ikke kunne bestemmes.

Grunden til at der er to mulige konstruktioner skyldes, i A412 tilfælde, at dens fire sæt tagstolpehuller udgjorde en trapez, hvor der var 5,1 m mellem det vestligste sæt, mens der var 3,5 m mellem det østligste sæt. Dette er en meget stor forskel, hvorved dette muligvis ikke er en huskonstruktionen, men en samling anlæg/stolpehuller eller en fægyde. En anden mulighed er, at ikke alle stolpehuller blev lokaliseret ved udgravningen, hvorved en konstruktion ville have været mere tydelig. Der blev dog fladeskovlet en hel del, så dette virker usandsynlig. Denne mulige konstruktion tolkes til at være en mulig økonomibygning, som ud fra to ^{14}C -dateringer og hustypologi dateres til omkring starten af yngre bronzealder.

A413 bestod af en samling pæne anlæg, som fortsatte ind under den nordlige afgrænsning af lokalplansområdet. Herved kunne der ikke defineres konkrete tagstolpehuller. Men ud fra de registrerede anlæg, må der være en hustomt, som endnu ikke kunne lokaliseres nærmere end til dette område. Denne mulige hustomt dateres til bronzealder/jernalder ud fra anlæggenes konsistens.

Huse gennem tiden

Igennem oldtiden bygges der huse, og gennem tid ændres byggeskikken. Generelt er det dog en ret ensartet måde at bygge på - helt fra tidligt i bondestenalderen (3.900 f.kr.) til den tidlige middelalder (1.000-1.100-tallet) - med stolper af træ, der graves ned i jorden.

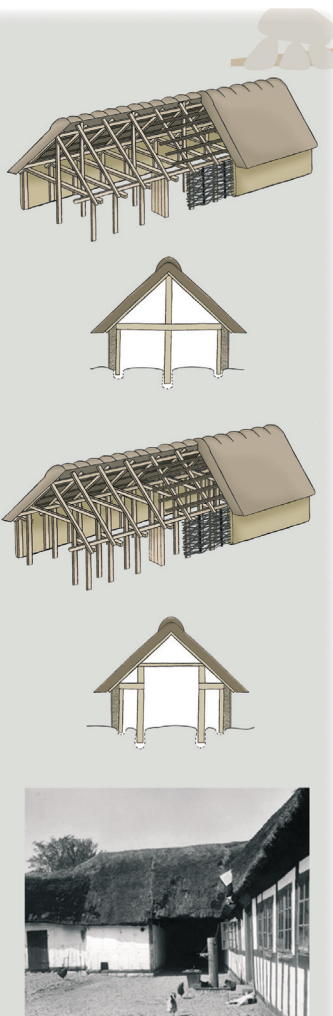
I det toskibede hus, også kaldt et midtsulehus, blev taget båret af én centralt placeret række af kraftige stolper ned igennem husets midte. Derimod blev taget i det treskibede hus båret af to rækker af stolper, trukket længere ud mod væggen.

Mens toskibede huse bygges i hele perioden fra bondestenalderen til ældre bronzealder (3.900-1.500 f.kr.), og igen i middelalderen (1.050-1.536 e.kr.), er det i hele resten af bronzealder, jernalder og vikingetid (1.500 f.kr.-1.050 e.kr.) treskibede huse, der bygges både til bolig, stald og arbejdsbygninger.

I middelalderen får man ud over disse hustyper desuden etskibede huse, hvor væggen er det bærende element - ligesom det endnu er idag.

I den største del af oldtiden bygges husenes skelet af træ. Væggene er oftest en blanding af fletværk påklasket med ler opblandet med strå eller gødning (lerklining), ikke ulig metoden fra bindingsværkshusene fra middelalder og nyere tid, hvor der også mellem træstokkene fyldes ud med lerklining eller teglstén.

I den største del af oldtiden er husene lange og 5-6 m brede, beliggende øst-vest. De er indrettet med boligen mod vest og stalden mod øst - alt under samme tag. Indgangene i husene ligger oftest omtrent midt på de lange vægge - og dermed midt mellem bolig og stald. Først langt oppe i tid synes stalden at blive adskilt fra boligen og placeret i sin egen bygning, som man kender det fra nyere tids bondegårde.

A406 tolkes til at være et etskibet langhus med seks sæt tagstolpehuller fra middelalderen. Dens dimensioner inden for tagstolpehullerne, som muligvis også har været den fulde størrelse, har været 14,3 x 5,1 m. Dette giver en grundplan på 72,9 m². Dateringen bygger på hustypologi og en ¹⁴C-datering.

Grundplan over A406	Grundplan over A407	Grundplan over A408	Grundplan over A409
Grundplan over A410	Grundplan over A411	Grundplan over A412	Grundplan over A413

A407 tolkes til at være en økonomibygning med tre sæt tagstolpehuller dateret til middelalderen ud fra hustypologi og dens orientering. Dens tolkning som økonomibygning bunder i dens nord/syd orientering, samt dens størrelse på kun 7,2 m² indenfor den tagbærende konstruktion. Yderligere tolkes den til at være samtidig med A406. Dette skyldes igen dens orientering og dens placering, kun otte meter vest for dennes vestgavl.

Af konstruktion A408's anlæg, var det kun dens nordlige og østlige vægstolpehulsrække, der blev registreret. Resten kunne ikke lokaliseret ved udgravningen. Fra en af disse vægstolper i gavlen, blev der taget en prøve til ¹⁴C-analyse, som blev dateret til 3.516-3.339 f.Kr. Dette placerer den til neolitikum, tragtbægerkultur. Ud fra vægstolpehullernes indbyrdes afstand på under 1,5 meter, tolkes væggen at have bestået af støjler med risflet og lerklining. Hvis tiden, vejret og lyset havde været der til det, kunne resten af hustomten muligvis have været fundet, for hustomter fra neolitikum kan være meget vanskelige at se. Ved Sarup på sydvest Fyn blev det erfaret, at det kunne tage flere udgravningskampagner at lokalisere hustomterne helt præcist, samt at vejret skulle været helt rigtig.

I A409 manglede et tagstolpehul, og de resterende tagstolpehuller stod ikke pænt i forhold til hinanden, men den tolkedes dog stadig som en konstruktion. Umiddelbart ser den ud til at være sammenhængende med konstruktion A410, men fylden i de to konstruktioner er for forskelligartet, til at kunne være en samlet konstruktion. Muligvis har den ene afløst den anden, men dette kunne ikke registreres under udgravningen. Den dateres til starten af yngre bronzealder ud fra hustypologi og en ¹⁴C-datering.

A410 og A411 tolkes til at være to treskibede langhuse, hvor den først nævnte har fire sæt tagstolpehuller, mens den anden har fem sæt tagstolpehuller. A411 indeholder fem kogestensgruber i den østlige del af konstruktionen. Disse plejer traditionel at være i den vestlige del af bebyggelsen, da denne del sædvanemæssigt plejer at være beboelsesenden. A410 dateres til tidlig yngre bronzealder omkring år 900 f.Kr. ud fra hustypologi og tre ¹⁴C-dateringer. A411 dateres også til starten af yngre bronzealder, omkring år 1000 f.Kr., ud fra hustypologi og to ¹⁴C-dateringer.

¹⁴C-analyse

Kulstof-14 bruges til at tidsbestemme eller datere materiale fra mennesker, dyr og planter.

Kulstof (C) er et grundstof, der indgår i alle levende organismer. Når en organisme dør, mindskes antallet af C-14 atomer langsomt, da atomet er radioaktivt. Ved at måle den mængde af ¹⁴C, der er tilbage i et materiale, kan man derfor regne ud, hvor gammelt det er.

Oversigt over den registrerede bebyggelse.
Baggrund: Ortofoto 2023 © Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur.

Kogestensgruber

Der blev registreret 50 kogestensgruber under udgravningen. Hovedparten af disse klumpede sig sammen i to områder, en i det nordvestlige, 21 styk, og en i det sydvestlige hjørne af udgravningsfeltet, 13 styk. Mens de resterende lå spredt ud over resten af udgravningsfeltet. De to kogestensgrubefelter skal muligvis knyttes til den hustomt, der blev fundet lige vest for udgravningsfeltet, som blev dateret til overgangen mellem ældre og yngre bronzealder.

Kogestensgrube

Kogestensgruber er fortidens kuglegrill, hvor man har tændt op og stegt på eftervarmen i en lukket beholder. I stedet for grillkul og tændvæske har de tændt bål i et hul i jorden og varmet sten op. Stenene har så afgivet varme til stegen, og hullet blev lukket med græstørv eller bare til-dækket med jord. Fortidens mennesker har nok haft stegen pakket ind, så den ikke knasede alt for meget, når den efter et par timer i jorden var gennemstegt og klar til servering.

Oversigt over tolkningen af de registrerede anlæg. Kogestensgruberne er de røde polygoner, mens de blå polygoner er tagstolpehuller og de turkise er vægstolpehuller. Kogegrubefelter er markeret med rød cirkel.

Baggrund: Ortofoto 2024 © Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur.

Sammenfatning og perspektivering

Under udgravningen blev der registreret en bebyggelse på otte mulige hustomter, hvoraf de seks var sikre. Generelt rummede anlægssporende meget lidt daterende materiale, og desværre var ^{14}C -dateringerne så ukonkrete, at de alene ikke kunne bruges til at datere de registrerede hustomter. Men ud fra hustypologi og ^{14}C -dateringer blev de otte mulige hustomter dateret som følgende; en dateres til tragt bægerkultur, fire til yngre bronzealder, en til bronzealder/jernalder og to til middelalder.

Sættes denne udgravning ind i det billede der allerede kendes fra området, ses en bebyggelse der starter i tidlig neolitikum og forsætter op til i dag. Dette ses blandt andet ved, at der er gjort fund af bebyggelse fra ældre bronzealder lige nord for denne udgravning, mens der er fundet bebyggelse fra yngre bronzealder/ældre jernalder ca. 800 meter sydøst for udgravningen, mens der er fundet en stor bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid ca. 2 km mod sydøst, og den romanske kirke ca. 100 meter mod stik syd, vidner om en kontinuerlig bebyggelse fra middelalderen frem til i dag. Ved vikingerbebyggelsen blev der desuden fundet to skattenedlæggelser, som periode-mæssigt er samtidig med Fyrkat. En af de genstande der blev fundet ved disse to skattenedlæggelser, er et kæmpe stor sølvspænde, som er blevet hugget over i tre dele ved nedlæggelsen. Den menes at stamme fra Irland og have tilhørt en meget rig og indflydelsesrig person, muligvis en biskop. Dette, samt Fyrkat vidner om, at Mariagerfjord Fjord i vikingetiden have en fremtrædende rolle i Danmark, samt der herfra udgik vikingetogter, blandt andet til Irland, og at de i et tilfælde ikke kom tomhændet hjem.

Alt i alt har denne udgravningen bidraget til vores viden om, hvordan fortidens mennesker og frem til i dag har boet, og hvordan de har udnyttet landskabet omkring Mariager Fjord. Fundet af bygningerne fra middelalder bidrager desuden med vigtig viden om middelalderens landbebyggelse ved de tidlige landsbyer, hvilket sjældent bliver undersøgt, da datidens bygninger ofte lå samme sted som nutidens landsbyer og landbebyggelse.

Hvis du vil vide mere

Som yderligere læsning kan anbefales følgende oversigtsværker.

Danmarks Oldtid, Stenalder 13.000-2.000 f.Kr., af Jørgen Jensen, 2001, Gyldendal.

Danmarks Oldtid, Bronzealder 2.000-500 f.Kr., af Jørgen Jensen, 2002, Gyldendal.

Danmarks Oldtid, Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr., af Jørgen Jensen, 2003, Gyldendal.

Østergård, Vikingetid og Middelalder, af Anne Birgitte Sørensen, 2011, Museum Sønderjyllands Forlag.

Udgravningsdata

Tingmosevej, Valsgård

- Nordjyske Museer jnr. ÅHM7970
- Udgravningsperiode: Fra d. 09-01-2023 til d. 26-1-2023.
- Fund & Fortidsminder: 120411 Sb.nr. 215
- Slots- og Kulturstyrelsen jnr. 22/12078
- Bygherre: Jacob Grønlund A/S
- Undersøgt areal: 3.767 m²
- Deltagere i udgravningen:
Arkæolog Kenneth Nielsen og René Gravgaard Pedersen
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Nordjyske Museer, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg